MUSTAQILLIK DAVRI TARIXSHUNOSLIGIDA JIZZAX VOHASI AHOLISI ETNIK TARKIBINING YORITILISHI

Q.Almanov
GulDU dotsenti

O‘rta Osiyo xususan, O‘zbekiston xalqlarining etnik tarixini toponomik ma’lumotlar orqali o‘rganishga bag‘ishlangan tadqiqotlarning ma’lum bir qismini davlatimiz mustaqillikka erishgandan keyingi yillaridagi amalga oshirilgan tadqiqotlar tashkil etadi. Shuni alohida takidlash o‘rinliki, aynan mana shu davrda olib borilgan tadqiqotlarda, asosan sug‘d, turk, xitoy, arab-fors va boshqa tillarda yozilgan birlamchi yozma manbalar, arxeologik topilmalarga tayanish orqali, shuningdek, sug‘diy tilli hujjatlar va numizmatik materiallarning ham o‘rganilishi mintaqa xalqlari tarixini chuqur tahlil qilish imkonini berdi. Bu kabi manbalarni o‘lka tarixini yortishda, ishga jalb qilinishi ayniqsa diqqatga sazovordir. Mintaqamizning tarixiy toponomiyasi, shu jumladan, Jizzax vohasi aholisi tarkibi, toponimlari, xususan, etnotoponimlari bo‘yicha ko‘p yillardan beri tadqiqotlar olib borgan U.To‘ychiyev, A.Qayumov, S.Qorayev, H.Hasanov, E.Murzaev, Q. Hakimov, P.G’ulomov, I.Karimov, M.Pardayev, B.To‘ychiboev, Q.Qashqirli, G’.Boboyorov, A.Zokirov, M.Mirakmalov, T.Salimov, G.Normuradova, A.Tog’ayev, A. Bababekov, U. Alibekov, Q.Almanov, A.Pardayev, B.Mirkamilov, A.Bazarbayev, B.O’rinboyevlarning maqola va monografiyalarida o‘lka tarixining yangicha talqinlari keltirib o‘tilganiga guvoh bo‘lamiz[1]. Ayniqsa, voha toponimlari borasida S.Qorayev va Q. Hakimov tomonidan amalga oshirilayotgan tadqiqotlar o‘zining keng ko‘lamliligi va izchilligi bilan alohida ajralib turadi[2].Shuningdek, Zarafshon vohasi etnotoponimlari bo‘yicha tadqiqot olib borgan U.To‘ychiyevning tadqiqotlarida Jizzax vohasi etnotoponimlariga ham bir qancha etibor qaratilgani kuzatiladi[3]. Tadqiqotchilarning voha toponimlari va etnotoponimikasini

[1] Yuqorida bu mualliflarning tadqiqotlari keltirib o`tilgan.

[2] Қ. Ҳакимов. Жиззах вилояти топонимлари /Жиззах - 2014 .«Сангзор», 204 бет.

[3]Туйчиев У. Отражение этнонимов в топонимии Булунгурского района …– С. 34-64; Туйчиев У. Этнотопонимы и этническая география Джамбайского района // Ономастика Средней Азии. 2. – Фрунзе: Илим, 1980. – С.46-54; Туйчиев У. Топонимы Зарафшанской долины, возникшие в связи с расселением найманов // Материалы конференции по ономастике Узбекистана, Джизак, 1985. – С.24-25; Туйчиев У. Этнонимиы генеалогии этнографической группы «каракалпак» в топонимии Зарафшанской долины // Материалы конф. проф-преп. состава ТОГПИ. – Ангрен, 1980; Туйчиев У. Топонимы, возникшие от названий топографических предметов в процессе освоения земель Самаркандской области // Тез. докл. конф. на тему: «Круглогодичное использование орошаемых земель». – Т., 1981;т Туйчиев У. История расселения населения Самаркандского оазиса (по данным топонимии) // Россия – Узбекистан: История и современность (ч.VI). – М.: Журнал “ЕвроАзия”. Август 2009. № 7. – С. 11-18; Тўйчиев У., Эргашев Ш. Зарафшон водийси қишлоқ аҳолиси жойлашиши тарихидан // Низомий номидаги ТДПИ профессор-ўқитувчиларининг “Педагогик таълимда инновациялар: муаммолар, изланишлар ва

yaxshi bilishi, xususan, U. To‘ychiyevning Samarqand viloyatidagi bir qancha yuzlab aholi maskanlariga doir birlamchi ma’lumotlarni yig‘ib, ularni ilmiy jihatdan tahlil qilib, viloyatdagi joy nomlarning katta qismi XIX asrning oxiri – XX asr boshlarida vohada mavjud bo‘lgan etnonimlarga borib taqalishini aniqlashi diqqatga sazovordir. Bu tadqiqotchining tadqiqotlariga nazar solib, aynan mana shu vaqtlar oralig‘ida Jizzax vohasi etnotoponimlari ham Samarqand viloyatining tog‘li tumanlari, Jizzax vohasiga chegaradosh bo‘lgan hududlari bilan o‘zaro o‘xshash yoki bir biriga yaqin ko‘rinishda bo‘lganligini kuzatamiz. Jizzax vohasi hududlaridagi aholining tarkibi va ularning joylashuv o‘rniga qaralganda qipchoq, qarluq, va o‘g‘uz lahjasida so‘zlashuvchi aholi manzilgohlari alohida alohida joylashganligi kuzatiladi. Bunday aholining joylashuviga sabab sifatida mintaqaga aholining turli vaqtlarda kelib joylashganligini bilan bog‘liq bo‘lsa kerak. Q. Hakimovning tadqiqotlarida esa voha toponimlarining katta qismini sug‘diy, forsiy, va turkiy nomdagi toponimlar tashkil etishi takidlangan bo‘lsa, B.O’rinboyevning “Jizzax viloyatining toponimlari izohli lug‘atida” voha toponilarining eng katta qismi turkiy va sug‘diy negizdagi toponimlar ko‘pchilikni tashkil etishi kuzatiladi[1]. Shunindek voha xalqlari tarixini arxeologik obektlar va yozma manbalar orqali o‘rgangan mahalliy tarixchi arxeolog olimlar A. Gritsina, M. Pardayev, A.Pardayev, A.Raimqulov, B.To‘ychiboev, Q.Almanov, F.Toshboyevlarning ilmiy ishlari Jizzax vohasining tarixiy geografiyasini yoritishda muhim ahamiyat kasb etadi. Tadqiqotchilarning ilmiy izlanishlarida asosiy e’tibor Jizzax vohasining islomdan oldingi davrlariga to‘xtalgan bo‘lsa-da, voha toponimikasi haqida muayyan tasavvurlar berishi bilan alohida ajralib turadi. M.Isoqov[2], A. Gritsina[3], M.Pardayev, A.Pardayevlar[4] qadimiy Jizzax vohasining o‘rta asrlarga taalluqli arab-fors tilli manbalardagi ma’lumotlardan bugungi kunda ham saqlanib qolgan joy nomlari bilan solishtirgan holda tarixiy toponimlarning geografik joylashuv o‘rni – lokalizatsiyasi masalasiga joy nomlarning etimologiyasiga to‘xtalib o‘tgan tadqiqotchilar o‘zlaridan oldin vohada tadqiqot olib borgan hamkasblarining arxeologik qazishmalar natijalariga tayanib ish tutayotganligi ko‘zga tashlanadi[5]. Bu esa tadqiqotchilar tomonidan amalga oshirilayotgan ilmiy tadqiqotlarning muvvafaqiyatiga katta tasir o‘tkazgan.

Mustaqillik yilllaridagi muvafaqqayatli tadqiqotlardan biri tarixchi sharqshunos olim Sh. Kamoliddinga tegishlidir. Tadqiqotchi o‘z ilmiy tadqiqotlarida asosan arab geograflari asarlariga asoslanib, ularni arxeologik materiallar bilan solishtirib o‘rgangan. Mintaqaning qadimgi turkiy toponomiyasiga bag‘ishlangan “Markaziy Osiyoning qadimgi turkiy toponimlari” nomli monografiyasida yuzlab joy nomlari ko‘rib chiqilgan bo‘lib, tadqiqotchi rivojlangan o‘rta asrlarga oid arab-fors, xitoy va boshqa tillardagi yozma manbalardagi toponimlarning sezilarli bir qismini turkiycha joy nomlari tashkil etishini aniqlagan[6]. Sharqshunos olim Sh. Kamoliddining ushbu ilmiy tadqiqotida Jizzax vohasining tarixiy toponimlariga ham qisqacha to‘xtalib, voha toponimlarining muhim bir qismi turkiy til asosida shakllangani ko‘rsatib bergan. Shunindek mintaqadagi turkiy

ечимлар” мавзусидаги Республика олий ўқув юртларининг олимлари иштирокидаги XXXIII анъанавий илмий-назарий ва амалий-услубий конференцияси маърузалари. 2003 йил 22-23 май. – Ангрен, 2003. – Б. 21-23.

[1] Ўринбоев.Б Жиззах виоляти топонимлари.Т.1992.

[2] Исҳоқов М. Унутилган подшоликдан хатлар. – Т.: Фан, 1992.

[3] Грицина А. А. Усрушанские были. – Т.,2000; Грицина А.А Археологические памятники Сырдаринской области. – Т.: «Фан», 1992; GritsinaA.A. MamadjanovaS.D., MukimovR.S. Archeology, historyandarchitectureof Medieval Ustrushana. – Samarkand: IICAS, 2014. Грицина А.А., Содиқов М. Эски Ховос ва унга қўшни худудлар қадим ва ўрта асрларда. – Т.: Самарқанд, 2010. – Б. 51.

[4] Пардаев М. Ўрта асрларда Жиззахнинг Ўрта Осиё тарихида тутган ўрни// “Уструшона Буюк Ипак йўлида, унинг минтақалараро сиёсий – иқтисодий ва маданий муносабатларни ривожлантиришдаги ўрни (Антик ва ўрта асрлар даврида)” мавзусида ўтказилган Республика илмий-амалий анжумани материаллари. – Гулистон, 2016. – Б. 139-141. Бердимурадов А.Э., Пардаев М.Х.Замок Кингиртепа // ИМКУ, вып.22. – Ташкент: Фан, 1988. – С. 67

[5] Алманов Қ.О. Илк ўрта асрлар Уструшона тарихининг ўрганилиши //Қадимий жиззах воҳаси – тарих, маданий тараққиёт ва замонавий ўзгаришлар чорраҳасида”мавзусидаги республика илмий-амалий конференцияси -Жиззах 2021 –Б. 124-128. Пардаев М., Ғаффоров Ж. Ўрта асрлардаЖиззахнингЎрта Осиётарихидатутганўрни ... Б. 139-140.

[6] Камолиддин Ш. С. Древнетюркская топонимия в Средней Азии. – Т.: Шарк, 2006; Kamoliddin Sh.S. Ancient Türkic Toponyms of the Middle Asia (Turkic Place-Names in Ancient and Early Medieval Sources) / LAP LAMBERT Academic Publishing. – Saarbrücken, 2010.

toponimlar bo‘yicha tadqiqot olib borgan G’.Boboyorovning tadqiqotlarida ham turkiy negizdagi toponimlar mintaqada ko‘p uchrashligini takidlab o‘tiladi[1].Shu bilan birgalikda, Sh.Kamoliddinning tadqiqotida O’zbekistonning janubiy va markaziy vohalari tarixiy toponimlarining bir qanchasini asli negizi turkiycha bo‘lmasada uni turkiy til bilan bog‘lashga urinishlari ancha munozaralidir. Masalan, so‘zning oxiri –gon, –xon topoformantlari bilan yakunlanuvchi joy nomlarini turkiy asosda tahlil qilishi ancha bahslidir[2].

So‘ngi yillarda Zarafshon vohasi tarkibiga kirgan Samarqand va unga qo‘shni bo‘lgan Jizzax vohasiga doir etnologik izlanishlar olib borgan tadqiqotchilardan biri A. Malikovning ilmiy tadqiqotlari ancha salmoqlidir. Shunindek vohaning Forish hududida tadqiqot olib borgan A.Tog‘aevning tadqiqotlari va Sangzor –Zomin mintaqasi hududlarida dala etnografik tadqiqotlar olib borgan A. Bababekovning tadqiqotlari ham voha etnotoponimlarini o‘rganish uchun muhim o‘rin tutadi[3]. Shuningdek voha aholisining etnik tarkibi bo‘yicha tadqiqotlar olib borgan F.S. Tolipov, A.Pardaev, A.Bazarbaev, F. Aqchaev, Q.Almanovlar ham o‘lka tarixini o‘rganishda u yoki bu darajada o‘z hissalarini qo‘shib kelmoqda.Tadqiqotchi A. Malikov tamonidan Zarafshon vohasi va uning Jizzaxga qo‘shni bo‘lgan hududlarida XIX asr oxiri – XX asr boshlarida mavjud bo‘lgan etnik holatni o‘rganish mobaynida vohadagi *yuz*, *qo‘ng‘irot*, *nayman*, *saroy*, *qipchoq*, *turkman* (“Nurota turkmanlari” yoki “o‘zbek-turkmanlari”) kabi o‘nlab o‘zbek urug‘larining urug‘-qabilaviy tarkibiga bag‘ishlangan bir qator ilmiy maqolalar chop ettirdi[4]. Tadqiqotchi A. Malikov o‘z tadqiqotlarida 92 bovli o‘zbek urug‘larining tarkibini etnologik jihatdan tahlil qilib, har bir urug‘ tarkibidagi mayda urug‘ va to‘p (shox)larga chuqur tahlil asosida yondashganligi,bu urug‘larning tarqalish hududlarini asoslab yoritib beradi.

Tadqiqotchining vohadagi qozoq, qoraqalpoq va boshqa turkiy etnoslar bilan bog‘liq etnonimlarga alohida etibor qaratib o‘tadi. A.Malikovning “Zarafshon vodiysining turkiy etnonim va etnotoponimlari (XVIII – XX asr boshlari)” nomli ilmiy monografiyasida vohadagi 300 dan ko‘proq turkiy etnotoponimlarga to‘xtalib ularni nomma nom asoslab beradi[5]. Shuningdek voha aholisining etnik tarkibi bo‘yicha tadqiqotlar olib borgan T.Salimov, A.Tagayev, A.Bababekovlarning tadqiqotlarida ham bu kabi masalalarga o‘zlarinig munosabatlarini bildirib o‘tganligi diqqatga sazovordir. Ayniqsa, B.To‘ychiboev va Q.Qashqirli o‘zlarining ko‘p yillik ilmiy izlanishlari mahsuli bo‘lgan “Zominning til qomusi” nomli monografiyasida voha aholsining tarkibidagi etnik birliklarga qisqacha to‘xtalib bu hududardagi urug‘ va ularning tarkibidagi turli to‘p va shoxlarga o‘zlarining bir qancha fikr va mulohazalarini bildirib o‘tishgan[6]. Jizzax vohasi aholisining etiqodiy qarashlarida muhim o`rin tutuvchi vohadagi ziyoratgohlar tarixi bo`yicha F.Aqchaevning olib borgan tadqiqotlari xam aholining ma`naviy hayotini o`rganishda alohida ajralib turadi[7]. XIX asr oxiri –XX asr boshlarida Samarqand viloyati aholisining ijtimoiy stratifikatsiyasini o`rgangan G.Normuradovaning tadqiqotlarida xam vohadagi aholining ijtimoiy

[1] Бабаяров Г., Кубатин А. Некоторые аспекты взаимоотношений между кушанами и древними тюрками в свете нумизматических данных // “Этнос ва маданият: анъанавийлик ва замонавийлик” “Академик Карим Шониёзов ўқишлари” туркумида этнологларнинг V Республика илмий конференцияси материаллари. – Т., 2010. – С. 64-74

[2] Kamoliddin Sh.S. Ancient Türkic Toponyms of the Middle Asia ... – P. 40-41, 57-58.

[3] Бабабеков А. XX аср Сангзор-Зомин минтақаси аҳолисининг чорвачилиги: анъана ва новациялар // ЎзМУ хабарлари. № 1, 2. Тошкент, 2019. -Б. 5.

[4] Маликов А. Из истории кунгратов Среднеазиатского междуречья // Сб. мат-лов Междунар. науч. конф. Алматы, 21-23 ноября 2007 г. / Под. Ред. Л.Е. Масановой, Б.Т. Жанаева. – Алматы: Дайк-Пресс, 2008. – С. 170-180; Маликов А. Родо-племенна организация и этнические компоненты узбеков группы кунграт долины Зерафшана // “Ўзбекистон этнологиясининг долзарб муаммолари” мавзуидаги IV Республика илмий-назарий конференция материаллари. – Тошкент – Наманган, 2007. – Б. 82-87; Маликов А. Узбеки группы «сарай” долины Зерафшана в XIX – начале XX вв. // Buxoro davlat universiteti ilmiy axboroti, 3-son, 2007. С. 3-10.

[5]Маликов А.М. Тюркские этнонимы и этнотопонимы долины Зерафшана (XVIII – начало XX в.). – Т., 2018. – С. 144-184.

[6] Тўйчибоев Б., Қашқирли Қ. Зоминнинг тил қомуси. – Т.: Академнашр, 2012. – Б. 6.

[7] Aqchaev F.Jizzax vohasi muqaddas qadamjolari va ziyoratgohlari vzusidagi tarix fanlari bo`yicha falsafa doktori(PhD) dissertatsiyasi avtoreferati.T.2020.

holati tahlil qilingan[1].Turli tillarga oid yozma manbalardagi ma'lumotlar bilan birgalikda dala tadqiqotlari va arxiv materiallariga tayanib bajarilgan T. Salimov, A. Malikov, U.To'ychiyev, B.To'ychiboev, Q.Qashqirli, A.Tagayev, A. Bababekov, Q.Almanov, A. Pardayevlarning tadqiqotlari bu mavzuda amalga oshirilgan boshqa izlanishlar orasida eng izchil va mukammali ekanligini bilan ajralib turishini ta'kidlashimiz zarur.

A. Malikov Zarafshon vohasi etnotoponimlarini o'rganishning natijasida vohada mavjud bo'lgan etnotoponimlarga asosiy e'tibor qaratilib ular qiyosiy tahlil qilinadi. Uning tadqiqotlarida Jizzax vohasi hududarida bo'lgan bir qancha urug' va qabilalarning ham Zarafshon vohasida yashayotgan turli urug'lar bilan etnik kelib chiqishi bir bo'lgan holatda uchrashi ular turli sabablar natijasida bu vohaga ko'chib kelib yangi joylarni o'zlashtirishi holatlari keng uchrashi kabi masalalarga o'zining nuqtayi nazari asosida qisqa bo'lsada qiyosiy tahlil qilib o'tadi. Biz qilayotgan tadqiqotimiz A.Malikovning Zarafshon vohasida olib borgan mazkur tadqiqotining boshqa hududdagi ko'rinishi yoki mantiqiy davomi desak ham bo'ladi. A. Malikovning tadqiqotlarida Zarafshon vohasidagi toponimlarga asos bo'lgan etnonimlarga to'xtalib o'tgan bo'lsa, biz Jizzax vohasi va uning hududlaridagi urug'larning ichki tarmoq nomlariga,etnotoponimlarga asosiy diqqat etiborimizni qaratamiz. Shuningdek, biz tadqiq qilayotgan vohadagi etnotoponimlarga ham aniqlik kiritishga harakat qilinadi. Masalan, vohadagi turli tadqiqotchilar tamonidan o'rganilgan etnotoponimlarni hududlarga bo'lmasdan, yani vohadagi bir qator tumanlarga bo'lmasdan (Baxmal, Zomin, Forish, G'allaorol, Yangiobod) muayyan bir yaxlit hudud sifatida qarab chiqadi.Vohada uchraydigan turli toponimlarning turli manbalarda nomlanishi asosida bularning qay biri etnotoponim, patronim, oronim, oykonim bu nomlarning etimologiyasi haqida turli yozma manbalarni tahlil qilish asnosida ko'pchiligi o'zbek urug'laridan biri nomi sifatida uchraydigan etnotoponim ekanligi masalasida bir qator fikrlar ilgari surilgan bo`lib yaxlit biror bir fikrlarga kelinmagan[2].

Shu o'rinda, yuqoridagi tadqiqotchilarning tadqiqotlarida butun Jizzax vohasi qamrab olinmagan bo'lsada, o'zining mazmun mohiyatiga ko'ra dala etnografik yo'nalishda yozilgani bilan tadqiqotimizga yordam beradigan bir qancha turli fikrlarga boy bo'lganligi bilan ajralib turadi. Bir qator elshunos olimlar xususan, O'zbekistonning janubiy va markaziy hududlaridagi etnik holatlarga U.To'ychiev, A.Qayumov, O.Bo'riev, M.Usmonov, S.Tursunov, Sh.Eshonqulov kabi tadqiqotchilar to'xtalib o'tgan bo'lsa[3], bu tadqiqotchilarning ilmiy izlanishlarida keltirilib o'tilgan bir qancha o'nlab atamalar (oykonim, etnonimlar, etnotoponimlar, patronimlar,oronim va h.k.) Jizzax mintaqasidagi bazi bir joy nomlarining aynan etnotoponim yoki boshqa mano berish masalasini aniqlashda ko'makchi vazifasini bajarganligini aytib o'tishimiz darkordir. Shuni alohida takidlab o'tishimiz kerakki, Jizzax vohasining janubiy qo'shnisi bo'lmish Zarafshon va Qashqadaryo vohasi bir biriga yaqin hududlar bo'lganligi uchun, bu hududlardagi etnotoponimlarning katta bir qismi biz o'rganayotgan hudud etnotoponimikasi bilan juda yaqin o'xshashlikka ega[4]. Jumladan, Samarqandning tog'li tumanlari va atroflari, shuningdek, Qashqadaryo vohasidagi Chiroqchi, Qamashi va vohaning tog'lik tumanlarida o'zbeklarning qo'ng'irot, barlos, yuz, saroy urug'lari bilan aloqador o'nlab etnotoponimlar[5] Jizzax va Zarafshon

[1] Normuradova G. XIX asr oxiri –XX asr boshlarida Samarqand viloyati aholisining ijtimoiy stratifikatsiyasi.T. 2013.

[2] Караев С.К. Топонимия Узбекистана. – Т.: Фан, 1991. – С. 50; Қораев С. География номлар маъноси. – Т.: «Ўзбекистон», 1978. – Б. 60; Тоштемиров А. Челак тумани тарихи. – Т.: А. Қодирий номидаги халқ мероси нашриёти, 2000. – Б. 27.

[3] Бўриев О., Усмонов М. Ўзбеклар: этник тарихи ва этномаданий жараёнлар. – Самарқанд, 2008; Каюмов А. Этническая ситуация на территории Южного Узбекистана в XIX – нач. XX века (по материалам Сурхан-Шерабадской долины. Автореферат дисс.канд.ист. наук. – Т.: ИИ АН РУз, 2011. Ш. Эшонқулов. XX асрда Зарафшон воҳаси аҳолисининг этник таркиби (топонимик материаллар асосида)07.00.07 – этнография, этнология ва антропологиятарих фанлари бўйича фалсафа доктори (phd) диссертацияси Т.2020.- Б.123..

[4] Ш. Эшонқулов. XX асрда Зарафшон воҳаси аҳолисининг этник таркиби (топонимик материаллар асосида)07.00.07 – этнография, этнология ва антропологиятарих фанлари бўйича фалсафа доктори (phd) диссертацияси Т.2020.- Б.123.. Жўраев Б. Юқори Қашқадарё ўзбек шевалари (тасниф, текстлар ва луғат). – Т.: Фан, 1969. – Б. 11, 161-163.

[5] Нафасов Т. Жанубий Ўзбекистон топонимиясининг этнолингвистик анализи. – Тошкент, 1985; Нафасов Т. Қашқадарё ўзбек халқ сўзлари луғати.I. – Тошкент: Муҳаррир нашриёти, 2011.; Туйчиев У. История расселения

hududlarida uchrashini kuzatdik. Shuningdek, nayman, balxi, uyshun, qushchi, ming, qirq, barlos, qoraqalpoq kabi bir qancha urug‘ nomlari bilan bog‘liq aholi manzilgohlari biz o‘rganayotgan voha va uning janubiy tamonidagi Zarafshon, Qashqadaryo, Surhon vohalarida ham uchraydi.

Shuningdek, Jizzax vohasining tarkibiy bir bo‘lagi hisoblangan Nurota tog‘ tizmalari va uning atroflaridagi toponimlar bo‘yicha ham bir qator tadqiqotchilar o‘zlarining ilmiy izlanishlarini olib borganlar, ularning tadqiqotlarida keltirilgan materiallar Jizzax vohasi etnotoponimlarini o‘rganish va aniqlashda katta o‘rin tutadi.

Tadqiqotchi olim G’. Boboyorovning Markaziy Osiyoning O’zbekiston hududida olib boryotgan ilk o‘rta asrlardagi etnosiyosiy holatini yozma manbalar va numizmatik materiallar asosidagi tadqiqotida Sug‘d, Ustrushona va Choch vohasiga ham anchagina e’tibor qaratgani ko‘zga tashlanadi[1]. Asosan, Turk xoqonligi ayniqsa uning g‘arbiy qanoti davridagi Ustrushona va Sug‘d, Farg‘ona va Chochda zarb qilingan qadimgi turkiy tangalar bo‘yicha izlanishlarida Ustrushona tangalarida ham bir qator turkiy unvonlar uchrashini takidlab o‘tadi[2]. Xususan, Ustrushona tangalarida sug‘diy yozuvda “Satachari”, “Raxanch”, Chirdmish, Panch tangalarida esa “Xotun”, “Bilga” kabi qadimgi turkiy unvon va epitetlarning uchrashini aniqlagan G’. Boboyorovga ko‘ra, Samarqand tangalarida “Turon” toponimining o‘rin olishi ilk o‘rta asrlardagi etnosiyosiy voqeliklar bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib Ustrushona tangalarida esa turkiy nomdagi eltabar unvoni bilan bog`liq tangalar uchraydi[3].G’. Boboyorovning fikricha, VI –VIII asrlarda Sug‘dning atroflarida turkiy etnoslarning mavqeyi har jihatdan ortgan bo‘lib, Ustrushona, Panch, Qabuduyon, Naxshab va Buxoroda turkiy va turkiy-sug‘diy aralash sulolalar tashkil topganligidan dalolat beradi[4]. Xususan, VII –VIII asrlarda Ustrushonada Qorabo‘g‘ra, Harabug‘ro kabi turkiy ism va unvonlarga ega boshqaruvchilar nomlari bilan zarb qilingan ko‘plab tangalarning topilishi bu fikrni tasdiqlaydi[5].

Samarqand arxeologiya maktabining vakillari hisoblangan arxeologlarimiz A.Berdimurodov, A.Raimqulov, M.Pardayev va yana qator olimlar voha toponimikasini o‘rganishda katta yordam beradigan bir necha ilmiy ishlarni amalga oshirdilar. Jumladan, A.Raimqulov va M.Pardayevlarning bir qator ilmiy tadqiqotlarida Jizzax vohasidagi o‘nlab qadimiy aholi maskanlarining joylashuv o‘rni, nomlanishi, arxeologik topilmalari, voha hayotidagi o‘rni kabi masalalarga e’tibor qaratgan[6]. Shunigdek voha aholisining etnik tarkibi bo‘yicha bir qancha ilmiy ishlarni amalga oshirgan tadqiqotchi A. Pardayevning tadqiqotlari ham voha aholisining etnik tarkibi va etnotoponimlarini o‘rganishda muhim o‘rin egallaydi xususan, tadqiqotchi Jizzax shahar hududidagi mahalala nomlarining ko‘pchiligi aynan etnotoponim ekanligini keltirib o‘tadi o‘zining tadqiqotlarida[7].Yana bir tadqiqotchi B. Mirkamilov esa o‘zining bir qancha ilmiy maqolalarida

народов Узбекистана (по данным топонимии Зарафшанской долины): Автореф…канд. дисс. истор. наук.– Т.,1990; Нафасов Т. Қашқадарё ўзбек халқ сўзлари луғати.I. – Тошкент: Муҳаррир нашриёти, 2011.

[1] Исҳоқов М., Бобоёров Ғ., Кубатин А. Суғдий тилидаги манбалар / Ўзбекистон тарихи. Хрестоматия, 2/1. – Т.: Фан, 2014. Б. 61-63.

[2] Бобоёров Ғ. “Турон ҳукмдори хоқон” унвонли тангалар // O ‘zbekiston tarixi, 2-son, 2018. – Б. 3-18.

[3] Алманов Қ. О.Илк ўрта асрлар уструшона тангалари//Ўтмишга назар журнали №SI-4 (2020) DOI http://dx.doi.org/10.26739/2181-9599-2020-SI-4

[4] Бобоёров Ғ. Илк ўрта асрлар тангаларида Ўзбекистон ҳудудидаги давлатчиликка доир маълумотлар // Ўзбекистон тарихи манбашунослиги масалалари. – Т., 2010. – Б. 1840

[5]Бабаяров Г., Кубатин А. К новому чтению и интерпретации легенд на некоторых доисламских монетах Самаркандского Согда // Тарих тафаккури. «Баркамол авлод» йилига бағишланган Республика тарихчи олимларининг илмий ишлар тўплами. Масъул муҳаррир ва тузувчи: Ш. Ҳ. Воҳидов. – Бухоро, 2010. – С. 2232. Алманов Қ. О.Илк ўрта асрлар уструшона тангалари//Ўтмишга назар журнали №SI-4 (2020) DOI http://dx.doi.org/10.26739/2181-9599-2020-SI-4

[6] Раимқулов А.Катта Суғд: тарих ва бугунги замон. – Самарқанд, 2016. Уструшонанинг Турк хоқонлиги ва илк ислом давридаги ижтимоий-сиёсий ҳаётидан Жиззах, 2020. Б-45. Пардаев М.Ҳ. Илк ўрта асрларда чўл маданиятини Жиззах ва Бухоро воҳасига таъсири // ОНУ. -№ 4-5. Тошкент, 1998. Пардаев М.Ҳ., Пардаев Ш.М., Раҳмонов Ҳ.Ў. Шимоли-ғарбий Уструшонанинг археология харитасига доир сўнгги маълумотлар // Ўзбекистон Археологияси. №1(10), Самарқанд, 2015.

[7] Пардаев А.Ҳ. Жиззах шаҳрининг этник номлар билан аталувчи маҳаллалари тарихидан. Ҳофиз Таниш Бухорийнинг “Абдулланома” асарида жиззах воҳаси географик жой номлари. Жиззах воҳаси – Марказий

qator fikrlari bilan Forish tumanidagi ayrim joy nomlariga qisqacha to‘xtalib, o‘zining fikrlarini bildirib o‘tadi[1]. Tadqiqotchilarning bildirgan fikr va mulohazalari voha etnik tarixi va etnotoponimiyasini o‘rganishda va tadqiq qilishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Xullas, Jizzax vohasining tarixi, aholisi, joy nomlari va etnotoponimlarining o‘rganilishi masalasiga davlatimiz mustaqillikka erishgandan so‘ng qilingan tadqiqotlar bilan qisqacha tanishib shunday hulosa beramizki, bu mavzu doirasida bir qator ilmiy tadqiqotlar amalga oshirilgan bo‘lib ma’lum bir yutuqlar qo‘lga kiritilgan. Xususan, Jizzax vohasi toponimlarining tarixiy ahamiyati, yoritilib, vohada kechgan qariyb ikki ming yillik ijtimoiy-siyosiy va etnomadaniy jarayonlar tahlili asosida, shu kundagi o‘lka aholisining etnik shakllanishidagi asosiy rol o‘ynagan sabab va omillar ko‘rsatib berilgan.

Осиё цивилизацияси тизимида (қадимги даврдан ҳозирги кунгача)” мавзуидаги Республика миқёсидаги илмий-амалий конференция материаллари..Ж.Б-332

[1] Миркомилов Б. Фориш тумани тарихига оид айрим чизгилар Жиззах воҳаси – Марказий Осиё цивилизацияси тизимида (қадимги даврдан ҳозирги кунгача)” мавзуидаги Республика миқёсидаги илмий-амалий конференция материаллари. Ж 2021-й..Б- 364